

II. RÁKÓCZI FERENC ÁBÉCÉSKÖNYVE ÉS GYERMEKKORI NEVELŐI

Ritka eset, hogy egy kiemelkedő jelentőségű nagy ember gyermekkori ábécéskönyvét a kezünkbe vehetjük. Abba a szép bőrkötésű kis alakú könyvbe, amelyből a háromszáz évvel ezelőtt született II. RÁKÓCZI Ferenc kisgyermekkorában olvasni tanult, s amelynek üres lapjain nevének leírását gyakorolta, mi is belelapozhatunk. Elgondolkodtató érzés: *a nagy fejedelem szellemi élete tulajdonképpen itt kezdődött*, e lapok sorainak betűzgetésével, ezekkel a bátortalan tollvonásokkal.

A kis könyvecskéről a könyvtörténészek már régen hírt adtak.¹ Érdeemes azonban — a neveléstörténet szempontjait érvényesítve — azt is megvizsgálni, hogy vajon a gyermek RÁKÓCZI mikor és hol tanult belőle, s kiknek a vezetésével?

Alig volt öt esztendő — írta később a Vallomások-ban —, amikor kikerült a dajkák asszonyi gondoskodása alól,² ekkor vette át gondozását férfinevelő. A latin nyelv tanulását pedig akkortájt kezdte el, amikor édesanyja egybekelt THÖKÖLY Imrével — válaszolta a neuhausi jezsuiták kérdésére.³ 1681 tavaszán volt öt éves, és 1682. június 15-én volt az említett esküvő — tehát e két időpont között, *1681—1682-ben ismerkedett meg az olvasás és írás elemeivel* ennek az ábécéskönyvecskének a segítségével a gyermek RÁKÓCZI.

Ekkor azonban a későbbi vezérlő fejedelem még csak „*Rákóczy Ferke*” volt, ahogyan a könyvecske előzéklapjára jegyzett ajánlásban olvasható. Az ajánlás szövege mai helyesírással:

„Initium sapientiae timor Domini. A bölcsességnek kezdete az Úr félelme. Kítől mindennemű jóknak áldását kívánja P[ater] Bárkány János az méltóságos és n[agysá]gos nevendék[re], fejedelmi nagy Rákóczi familiák méltóságos csemetéjére, Rákóczi Ferkére.

Kinek az Úr napjait sokakra terjessze,
föld[ön], mennyen örökösen nagyra neveljen.”

ZRÍNYI Ilona udvari papja volt BÁRKÁNY János ferencrendi páter Munkács várában. Itt élt I. RÁKÓCZI Ferenc özvegye két gyermekével 1680—1683 között. 1681 tavaszán itt ajándékozhatta „Ferkó”-nak BÁRKÁNY János az ábécéskönyvet, s itt, *a munkácsi várban* e ferences páter vezetésével tanulta a betűvetést, az olvasást, s ő magyarázta neki a benne levő katekizmus-szövegeket is.

Maga a könyvecske 1674-ben jelent meg Kassán, a jezsuita kollégium nyom-

¹ RMK II. 1335. — Sweighoffer János: II. Rákóczi Ferenc ABC-és könyvecskéje. Kalazantinum (Kolozsvár), 1903. 22—23.; Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1910. I. 89. — *Thaly* Kálmán még nem említi „II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága” (Pozsony, 1882.) c. művében.

² Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et aspirationes principis Christiani. Bp. 1876. 6.

³ Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei. Közlí *Thaly* Kálmán. Bp. 1873. II. 323.

dájában. Első lapján hosszú cím olvasható latinul és magyarul, ennek magyar része mai helyesírással: „Ábécés könyvecske, a keresztyén római catholica hitnek némely fundamentomos kérdéseivel, a fölséges császár és király urunk tekéntetes nemes szepesi kamarájának bőkezű gondviseléséből kibocsátatott, az ártatlan kisdedek istenes felnevelésére.”

A könyvből ma már néhány lap hiányzik, jelenleg 28 lapon 56 nyomtatott oldalt tartalmaz. Az első és utolsó üres lapokon a gyermek Rákóczi írásgyakorlatai, tollpróbái, firkálásai találhatók, nevének leírását is itt próbálgatta.

Az első nyomtatott oldalakon a nyomtatott nagy- és kisbetűk, illetőleg a hangzösszeolvasás gyakorlására szolgáló szótagoszlopok (ab, eb, ib, ob ub stb.) helyezkednek el. Ezeket azonos tartalmú, párhuzamos latin és magyar szövegek követik, amelyek szintén az olvasás gyakorlására szolgáltak. E szövegek — a korabeli ábécéskönyvek szokásainak megfelelően — mind egyházi-vallási vonatkozásúak: imák, parancsok, s egyebek, amelyeket 12, ugyancsak vallásos témájú rövid kérdés és a rájuk adott terjedelmes válasz szakít meg.

Végül három oldalon (eredetileg több volt), hat hasábra osztva „Nomenclatura” címmel latin—magyar szógyűjteményt talált a gyermek RÁKÓCZI, egyrészt ugyancsak az olvasástanulás és -gyakorlás céljaira, másrészt, hogy a szópárok emlékezetbe vésésével további „latinos” tanulmányait készítse elő.

Vajon milyen tanuló lehetett ekkortájt a gyermek RÁKÓCZI? Saját maga ezt írta erről a Vallomásokban: „...gyakran emlegették, hogy nem voltak rossz tulajdonságaim. Mégis sűrűn kaptam büntetést amiatt, hogy a tanulásban hanyag voltam és szinte mindig a fegyverekkel és a háborúsi-gyermekjátékokkal foglalkoztam.”⁴

Tekintélyes férfiú lehetett BÁRKÁNY páter később, a munkácsi vár ostroma alatt, 1685 decembere és 1688 januárja között is, amikor ZRÍNYI Ilona katonáival hőiesen védte a várat a császári csapatok meg-megújuló támadásai ellenében. Erre vall THÖKÖLY levele a török táborból, amelyben arra kérte ZRÍNYI Ilonát: fontos üzenettel küldje el követként BÁRKÁNYT Lengyelországon keresztül Rómába.⁵

1683—1685 között a gyermek RÁKÓCZI gyakran elkísérte nevelőapját hadjárataira, és — ahogyan a Vallomásokban írta — vele volt a táborozásokon „praeceptor”-a, tanítója is: BADINI János. Vele tanulta a nyugodtabb időszakokban a latin nyelvtant, 1682 nyarától kezdve.

Ez a Zólyom megyei Badinból származó nemesifjú THÖKÖLY udvarának volt familiárisa 1682. április 7-től.⁶ ZRÍNYI Ilona és THÖKÖLY Imre egybekelésük után nyilván közös akarattal szemelték ki őt a gyermek Rákóczi tanítójává. A Vallomásokban így emlékezett meg róla RÁKÓCZI: „Fondorkodva gyakran megkísérelték, hogy eltérítsenek hitemtől, de tanítóm, ez az igaz keresztyén, hozzád és hozzánk oly hűséges BADINI János megvédett engem teljes erejével. És én magam is...”⁷

⁴ Confessiones, i. k. 7.

⁵ Uo. 14. — Rákóczi itt Bárkány *Ferenc*nek nevezi, nyilván rosszul emlékezett a keresztnévre. — Egy 1687. október 29-i számadási bejegyzés Munkács várában: „Páter Bárkány uramnak köntösnek remeket, uln. 15.” *Thaly* Kálmán: Munkácsi leltárak s udvartartási iratok. Történelmi Társ., 1900. 339.

⁶ „Conventio Egregii Joannis Badinyi, aulae nostrae familiaris, cuius annus incipit die 7. April. Anno 1682. — Kézpénz fl. 80. Angliai posztó uln. 7. Bor dietim just. 2. Egy szolgájára szokott praebenda, két lovára széna, abrak vagy pénz.” Thököly udvartartása 1683-ban. Készmárki Thököly Imre napló, i. k. 73.

⁷ Confessiones, i. k. 9.

Míg a fejedelmi pár esküvőjét követő időben még csak az ábécéskönyv latin—magyar szópárjainak megtanulása folyt, később, Munkács várának ostroma alatt az alaposabb latin nyelvtan, s a latin klasszikus szerzők, a „studia humaniora” tanulmányozására került sor, BADINI János vezetésével. Nem lehetett könnyű dolga a tanítónak. „Megvallom — írta RÁKÓCZI a Vallomásokban —, hogy számomra nagyon szórakoztatónak tűnt, amikor szinte minden nap a csapatmozdulatokat figyeltem a magas hegyről, sőt a nagyobb, s eléggé veszélyes támadásokat is. Ezért bizony szükség volt arra, hogy időnként szigorúbb eszközökkel szorítsanak a „humaniora”-tanulmányokra, ezekkel nem szívesen foglalkoztam.”⁸

Abban BARKÁNY Jánosnak és BADINI Jánosnak is szerepe volt — a Vallomásokból következtethetünk erre —, hogy 1685. szeptember 27-én THÖKÖLY nem vitte magával a gyermek Rákóczit Konstantinápolyba, a saját maga számára oly végzetes útra.

BADINI János alaposan megtanította a latin nyelvet fejedelmi növendékének. A neuhausi jezsuiták szerint a 12 éves RÁKÓCZI „tud magyarul, emellett csak latinul, de azt kiválóan”. Ugyanakkor az őt kísérő BADINIról feljegyezték: RÁKÓCZI „magyarországi tanára” volt, aki tanítványát „a katolikus hitben jámborul felnevelte”.⁹

Jó tanár lehetett BADINI János, a gyermek RÁKÓCZI nagyon szerette őt. Ez még a neuhausi jezsuitáknak is feltűnt; „igen-igen szeretett tanár” — írták róla, s a gyermek RÁKÓCZI keservesen megsiratta a tőle való elválást.¹⁰

„Nevelőim alakították ki bennem a rangomnak megfelelő erkölcsi magatartást” — írta RÁKÓCZI a Vallomásokban,¹¹ s BARKÁNY János, BADINI János mellett egy harmadik nevelője is volt: KÖRÖSY GYÖRGY, aki mint a fejedelmi sarj kamarása — s ZRÍNYI Ilona udvarának nemese — látta el tulajdonképpen a gyermek gyámságát, gondozását, ő intézkedett a gyermeket érintő összes ügyekben. 1681 tavaszán kezdődött a gyermek körüli szolgálata, amikor az alig öt éves „Ferkó” kikerült a dajkák kezéből, s akkor fejeződött be, amikor Munkács várának feladása után, 1688 márciusában a 12 éves RÁKÓCZIT Bécsbe kísérte. Valóban atyai szeretettel gondoskodott a gyermekről, s RÁKÓCZI a Vallomásokban a legnagyobb szeretettel írt róla is.

Van abban valami megható, hogy a gyermek RÁKÓCZI ábécéskönyvét éppen ő őrizte meg, s később, amikor mint sárospataki várnagy a trinitáriusok — a török fogságába esettek kiváltásával foglalkozó szerzetesek — számára kolostort alapított Sárospatakon, akkor azt nekik ajándékozta, rájuk bízta 1729. március 10-én.

A könyvecske azután e szerzetesrendnek II. József alatt történt feloszlatása után valószínűleg a sátoraljaújhelyi piaristákhoz került, ennek időpontját jelezhetik az ajánlás oldalán levő évszámok (1783—1784). Ma a Piarista Rend budapesti központi könyvtárában őrzik.

⁸ Uo. 7.

⁹ Késmárki Thököly Imre naplója, i. k. 321.

¹⁰ Uo. 322.

¹¹ Confessiones, i. k. 6.

1682 nyarán a könyvecske utolsó lapjain levő „Nomenclaturá”-ból a gyermek RÁKÓCZI kibetűzte, megtanulta a *Turcia—Törökország* szópárt is. Honnan sejtette volna, hogy néhány évtized múlva onnan — mint száműzött — gondol majd vissza vágyakozva, a Vallomások elmélkedő gondolatait fogalmazva a gyermekkorát jelentő hazai tájakra, nevelőire, első betűire...

A képmelléletekhez:

1. kép. A könyv elülső bekötőtáblája.
2. kép. Címlap (3a.)
3. kép. Belső előzéklap (1/a)
4. kép. Belső előzéklap (1/b)
5. kép. Belső előzéklap (2/a)
6. kép. A betűk ábécé-rendje (4/a)
7. kép. Részletek a szójegyzékből (29. b, 30. a—b)

A fényképeket Varga László készítette.